

KONSERVASYON UYGULAMALARI

Kitap Şifahanesi ve Arşiv Dairesi Başkanlığı
Hacı Selim Ağa Yazma Eser Kütüphanesi
Hüdayi Efendi Koleksiyonu -112

Uygulama: Selen ŞENEL

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

KÜTÜPHANE VE KOLEKSİYON HAKKINDA

I. Abdülhamit ve III. Selim dönemlerinde nüfuz sahibi şahsiyetlerden biri olan Hacı Selim Ağa tarafından Üsküdar'da yaptırılan ve banisinin ismiyle anılan kütüphane, Osmanlı döneminde Üsküdar'da kurulmuş olan kütüphaneler arasında müstakil binası bulunan tek kütüphanedir. Avlu kapısının üzerinde bulunan Mehmed Esad Efendi'nin hattıyla yazılmış olan inşa kitabesinden anlaşıldığına göre, kütüphanenin inşası 1196/1782 senesinde tamamlanmıştır. Halen hizmet vermekte olan kütüphane binası, küçük bir bahçe içerisinde yer almakta olup, ön kısmında bir okuma binası ve arkasında sonradan eklenmiş kitap deposundan (hazine-i kütüb) müteşekkildir.

İstanbul'un önemli bölgelerinden biri olan Üsküdar'da, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi dışında da kıymetli vakıf kütüphaneleri meydana getirilmiştir. Bunlar; Nurbanu Valide Sultan, Yakup Ağa, Gülnuş Valide Sultan, Kemankeş Emir Hoca, Efgani Ali Haydar Efendi, Pertev Paşa ve Aziz Mahmut Hüdayi Efendi kütüphaneleridir. Bu kütüphaneler genel olarak cami lerin kitap dolaplarında, dersane ve tekkelerde kurulmuştur. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından ise, Pertev Paşa Kütüphanesi dışında tamamı, Hacı Selim Ağa Kütüphanesinin müstakil binasında toplanmış ve bu kütüphanenin koleksiyonlarına dahil olmuştur. Buna ek olarak Haşim Paşa, Hüseyin Kazım Bey, İhsan Mahvi Bey koleksiyonları, diğer yazma ve matbu eser bağışları ile Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nin koleksiyonları genişlemeye devam etmiştir. Ayrıca 1955 senesinde Gülnuş Valide Sultan, Efgani Şeyh Ali Haydar Efendi, Haşim Paşa, Hüseyin Kazım Bey, İhsan Mahvi Bey ile Asar-ı Cedide ve Müteferrik başlığı altında toplanan koleksiyonlar, Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir.

Günümüzde Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunan koleksiyonlar şunlardır: Hacı Selim Ağa, Kemankeş Abdülkadir Emir Hoca, Nurbanu Valide Sultan, Yakup Ağa ve Aziz Mahmut Hüdayi Efendi Koleksiyonu. Kütüphanede 2988 yazma eser, 1375 matbu eser olmak üzere; toplam 4363 eser bulunmaktadır.

Hüdayi Efendi Koleksiyonu

Kütüphaneye adını veren Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi Efendi (d.948/1541), XVI. yüzyılın ikinci yarısında ve XVII. yüzyılın başlarında yaşamış; büyük bir mutasavvıf ve şairdir. Celvetiye tarikatının kurucusudur. Mutasavvıf yönü ile hem halkı hem de yöneticileri etkileyen Aziz Mahmud Hüdayi Efendi, devrin padişahları ile yakın ilişkiler kurmuş, kendilerine mektuplar yazıp öğütler vermiştir. Evliya Çelebi, “yedi padişahın Hüdayi’nin elini öptüğünü, 170 bin müride iradet (el) verdiğini” bildirir. Aziz Mahmud Hüdayi’nin Üsküdar’da bulunan dergahının (yapımı 1595), İstanbul’un en önemli tasavvuf ve kültür merkezi olarak hizmet verdiği, buradan çok sayıda ilim erbabı, şeyh ve musikişinas yetiştirdiği bilinmektedir.

Aziz Mahmud Hüdayi Efendi Kütüphanesi’nin, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi’ne nakledilmesinin ardından “Hüdayi Efendi” başlığı altında toplanan koleksiyon, Hüdayi Efendi ile Sadr-ı Esbak Halil Paşa ve diğer bazı hayırseverlerin bağışlarından meydana gelmiştir.

H. Kamil Yılmaz, “Hüdayi Kütüphanesi” isimli makalesinde Hüdayi Efendi’nin ilk vakfiyesinde bağışladığı 101 eserin ismini vermiştir. Bu vakfiyeden anlaşıldığı üzere; Hüdayi Efendi, sağlığında kitapların camiye konulmasını, vefatından sonra bu kitaplardan alimlerin ve dönemin devlet büyüklerinin istifade etmesini, bunlardan bir cüz ve bir kağıdın bile camiden dışarı çıkarılmamasını şart koşmuştur. Ayrıca caminin harap olması halinde burada korumak mümkün olmazsa Üsküdar’da diğer cami, mescid, darü’t-talim ve sair ibadethanelerden uygun bir mahalle konulmasını istemiştir.

Bu kitaplar H.1334/M.1916 senesinde makamının son şeyhi Mehmed Gülşen efendinin desteğiyle bir kütüphane haline getirilmiştir. Mehmed Gülşen Efendi, bu kütüphanenin fihristinin başına yazdığı notta; Hüdayi Dergahı’na bağışlanan beş- altı yüz civarındaki kitabın, dergahın çeşitli kısımlarında kaldığını ve ne yazık ki bunların bir kısmının zarar gördüğünü fark ettiği için bunların müstakil bir kütüphanede toplanması fikrinin kendisinde doğduğunu belirtir. Yine bu nottan öğrendiğimize göre; kütüphanenin tasnifi, sabık Bursa Mebusu Bursalı Mehmed Tahir Bey tarafından yapılmıştır. Hüdayi Efendi Kütüphanesi’nde 750 yazma, 1246 matbu olmak üzere 1996 adet kitap bulunmaktadır.

Kitaplarında bulunan mühür: Kütüphane-i Hazret-i Pir Hüdayi 1334/1915-16.

MÜELLİF VE ESERİ HAKKINDA

Kıraat ve dil alimi olan Ebu Yusuf Müntecebüddin Hüseyin b. Ebi'l-İz b. Reşid el-Hemedani (ö. 643/12459), kaynaklarda kısaca Münteceb el-Hemedani olarak anılır. Şam ve Kahire'de eğitim gören Münteceb el-Hemedani; dil alanında Basra ekolüne, fıkıh konusunda da Şafii mezhebine mensuptu.

El-Ferid fi İ'rabı'l-Kur'ani'l-Mecid; müellifin en mühim eseridir ve kendisinin nahiv, lugat, kıraat, tefsir ve fıkıh alanındaki çok yönlü ve geniş birikiminin bir ifadesi gibidir.

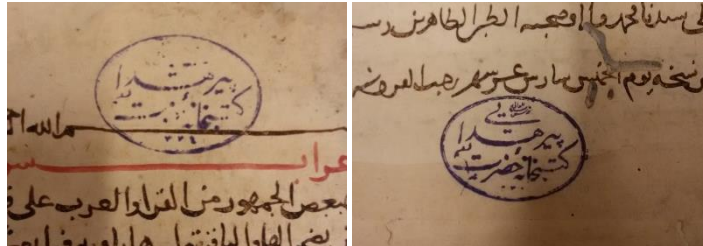
İslam tarihi boyunca doğrudan i'rabı'l-Kur'an'ı konu edinen pek çok kitap yazılmıştır. Sözlük manası "bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak, açıklamak" anlamına gelen i'rab, terim olarak "Arap dilinin söz dizimini (nahiv/sentaks) incelemek" manasında kullanılır. Kur'an ilimleri arasında yer alan i'rabı'l-Kur'an'da ise ayetlerin cümle ve terkip yapısı ele alınır. el-Ferid fi İ'rabı'l-Kur'ani'l-Mecid, i'rabı'l-Kur'an külliyatının VII./XIII. yüzyılda kaleme alınmış önemli örneklerindedir.

MÜHÜR VE DİĞER KAYITLAR

Kitap Şifahanesi'nde konservasyon işlemi tamamlanan eser, Hacı Selim Ağa kütüphanesi Hüdayi Efendi koleksiyonunda 112 numara ile kayıtlıdır. Dili Arapçadır.

Eserin ikinci sayfasında Arapça olarak şunlar yazılmıştır: i'rabu'l-Kur'ani'l-'Azim, İbn Semin'e –Allah'ın rahmeti üzerine olsun- aittir. Meryem suresinden Yasin suresine kadardır». Bu başlığın hemen altında yine Arapça olarak şöyle bir not düşülmüştür: « Bu (kitap) İbn Semin'e ait değildir. Çünkü ben araştırdım ve buldum ki kitap İbn Temcid'e Reşid el-Hemedani'ye ait olup ismi Kitabü'l-Ferid'dir. Tamamına vasıl oldum. Hamd Allah'ındır». Metnin başladığı sayfanın başında (2b) besmele-i şerifin üzerine denk gelecek şekilde eserin daha evvel Aziz Mahmud Hüdayi Kütüphanesi'ne ait olduğunu gösteren mühür basılmıştır. Aynı mühür hatime sayfasının sonunda da bulunmaktadır.

Mühürde şöyle yazmaktadır: «Kütüphâne-i Hazret-i Pîr Hüdâî Kaddesallâhu Te'âlâ»

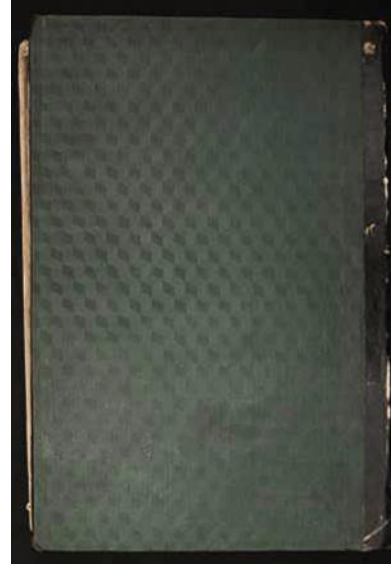

YAZMANIN TANIMI

Cilt Kısım

Aziz Mahmut Hüdayi Efendi Koleksiyonu'na ait olan eserin ölçüleri 15,5x25,5x 3,2cm'dir.

Sonradan, sayfalara uydurularak hazırlanan cildin kapakları, koyu yeşil cilt bezi ile kaplıdır, siyah sırt derisi ile birleşiktir. Kapakların iç kısımları kraft kağıdı ile kaplıdır. Mıkleb, sertap ve mahfaza bulunmamaktadır.

YAZMANIN TANIMI

Metin Kısmı

Demir mazu mürekkebi ve yer yer kırmızı mürekkep kullanılarak nesih hatla yazılmış olan eserin; krem renkli, heterojen hamurlu ve aharlı olan kağıdında 1cm'de 8 adet süzgeç çizgisi bulunmaktadır. Lif yönü yazıya diktir. Kâğıdın kalınlığı 0,18 mikrometredir. Yan kâğıtlar kraft kağıdındandır. Herhangi bir süslemesi bulunmayan eser, 23 satırlık 167 varaktan oluşmaktadır.

BOZULMALAR

Cilt Kısım

Eserin mukavvadan olan kapakları yeşil cilt bezi ile kaplı, sırt kısmı ise siyah deridir. Sertap ve mıkleb bulunmamaktadır. Daha önce onarım görmüş olan ciltte, kapaklar metin kısmından 2 cm uzundur.

Kapaklarda kaplı olan cilt bezi

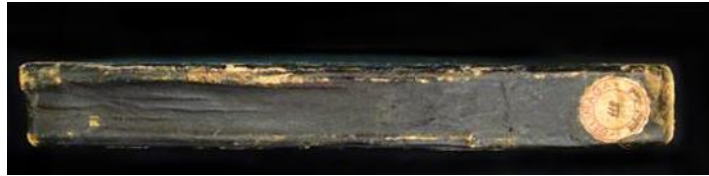

Cilt bezinin yer yer mukavvadan ayrıldığı, yırtıldığı görülmektedir. Cilt bezinin altında kalan kapakların ebru ile kaplı olduğu görülmüştür. Ayrıca tutkal kalıntıları bulunmaktadır.

Şirazenin bağımsız olarak derinin altına yerleştirilmiş olduğu tespit edilmiştir.

Kullanılan yapıştırıcıdan dolayı kapaklarda dalgalanmalar olmuştur.

Sırttaki deride aşınmalar ve parça kayıpları meydana gelmiştir.

BOZULMALAR

Metin Kısmı

Sayfa kenarlarında, köşelerde ve sırt dikişinin denk geldiği alanlarda eski onarımdan kalma restorasyon bantları bulunmaktadır.

Ayrıca yine sayfa köşelerinde kıvrılmalar, metin kısmına doğru böcek yenikleri oluşmuştur. Mürekkep korozyonuna uğrayan sayfalar bulunmaktadır.

KONSERVASYON

Metin Kısmı

Eserin asiditesini belirlemek için pH ölçümü yapılmıştır. pH değeri, mürekkepli kısımlarda 4.72, kağıtta ise 5-6 arasında değişmektedir. Bu değerlendirmenin ardından book-keeper ile asit giderme işlemi yapılmış, pH değeri 7.4'e kadar yükselmiştir.

Mürekkep korozyonuna uğrayan kısımlarda parçalar halinde kırılmalar meydana gelmiştir.

Zamanla oluşacak parça kayıplarını önlemek amacı ile bütününden ayrılan parçalar, yerlerine yerleştirilerek 2 gr/m'lik Japon kağıdı kullanılarak Klugel-gGile tutturulmuştur.

Metin kısmının bütününe de aynı şekilde 2gr/m Japon kağıdı Klugel-G uygulanarak sağlamlaştırma işlemi yapılmıştır.

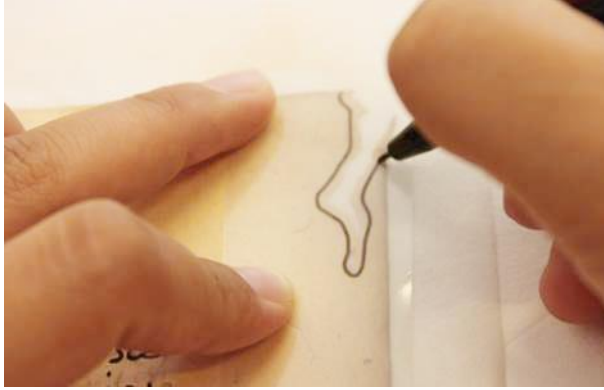
Formaların sırt kısımlarında tespit edilen böcek kalıntıları mekanik yöntemlerle temizlenmiştir.

Eski onarım sırasında kullanılan restorasyon bantları gerekli görüldüğü yerlerde çıkarılmıştır.

Sayfa köşelerinde katlarına ayrılan kağıt nişasta ile yapıştırılmıştır.

Böcek deliklerinin, asetat üzerine yapılan çizimle uygun kalınlık, doku ve renkte Japon kağıdı (11 mikron) kullanılarak metil selüloz yardımıyla tamamlaması yapılmıştır. Metin kısmında bulunan böcek yenikleri ise Klucel-G ile hazırlanan re-moistenable ile tamamlanmıştır.

KONSERVASYON

Cilt Kısmı

Kısmen bağımsız olan formalar onarımları tamamlandıktan sonra % 100 keten iplik kullanılarak dört duraklı zincir dikişi tekniği ile esere birleştirilmiştir.

% 100 pamuktan oluşan tekstil, sıcak suda yıkanmış, kurutulduktan sonra nişasta ile eserin sırtına yapıştırılmıştır.

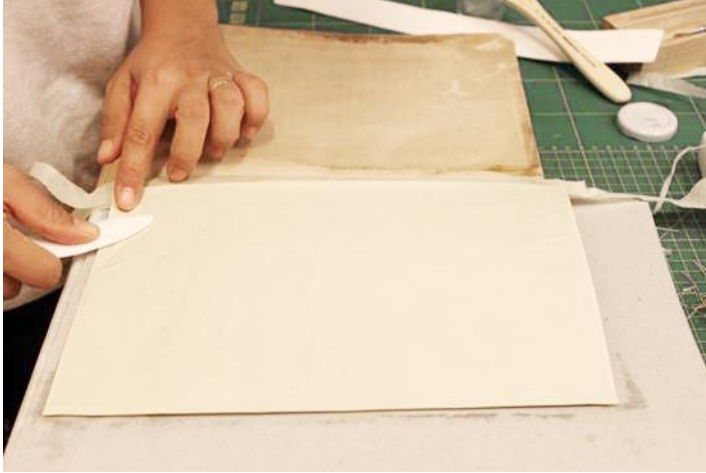

Şiraze örgüsüne destek amacıyla deri yastık yerleştirildikten sonra, eserin baş ve etek kısmına % 100 keten iplik kullanılarak kolon dikişi yapılmış, uygun renkli pamuk iplikler ile balık sırtı tekniğinde şiraze örgüsü yapılmıştır.

Kısmen kapaklardan ayrılmış ve parça kayıpları bulunan sırt derisi çıkarılmıştır. Eski onarım sırasında kapaklar üzerine kaplanmış olan cilt bezi de mekanik yöntemlerle çıkarılmış, altından çıkan ebrunun üzerinde kalan tutkal kalıntıları ılık suyla nemlendirilen pamukla temizlenmiştir. Daha sonra uygun incelik ve renkte hazırlanan sırt derisi ile kapaklar birleştirilmiştir.

Kapakların iç kısımlarından çıkarılan kraft kağıtları yerine; uygun renk ve kalınlıkta Schöller kağıt, metil selüloz ile yapıştırılmıştır.

ÖNCESİ VE SONRASI

ÖN KAPAK

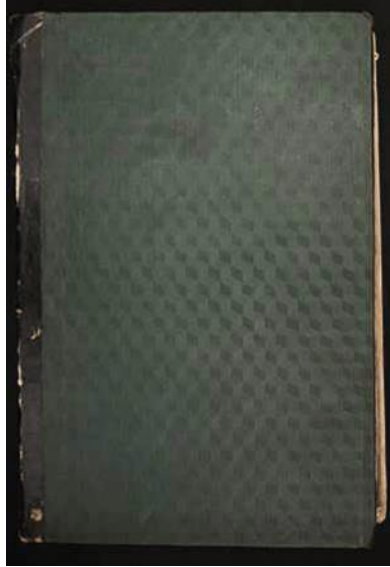

Konservasyon Öncesi

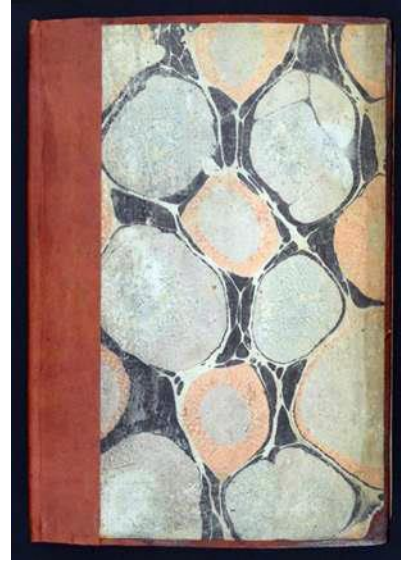

Konservasyon Sonrası

ARKA KAPAK

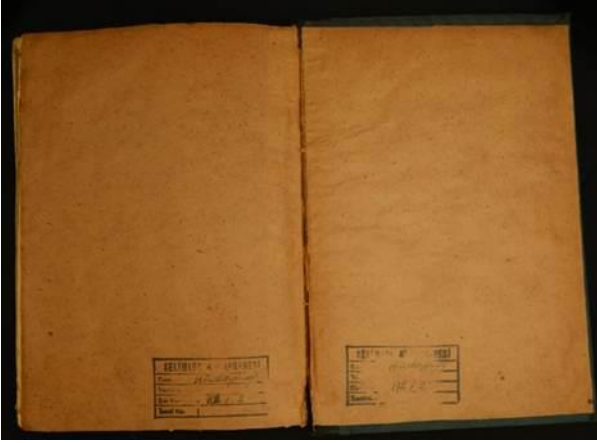

Konservasyon Öncesi

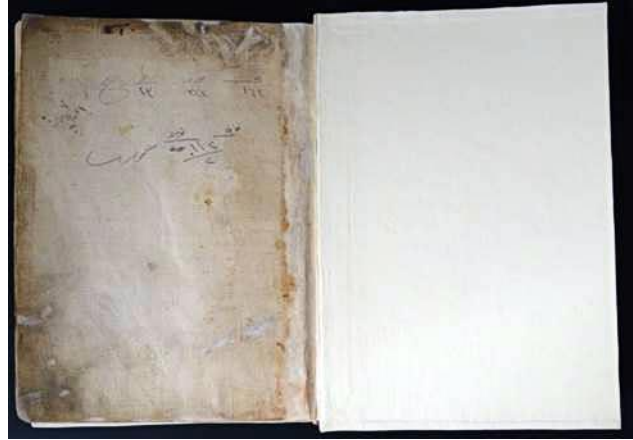

Konservasyon Sonrası

ÖN KAPAK İÇİ

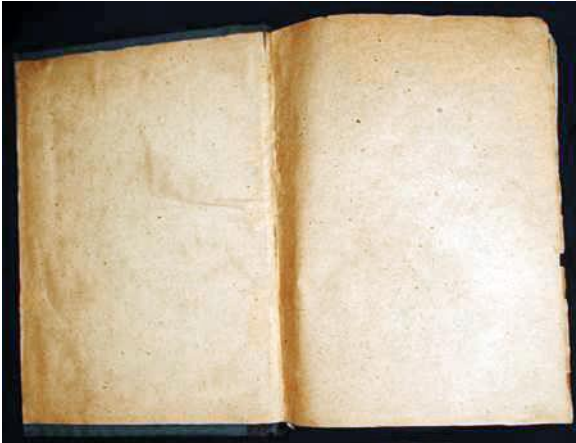

Konservasyon Öncesi

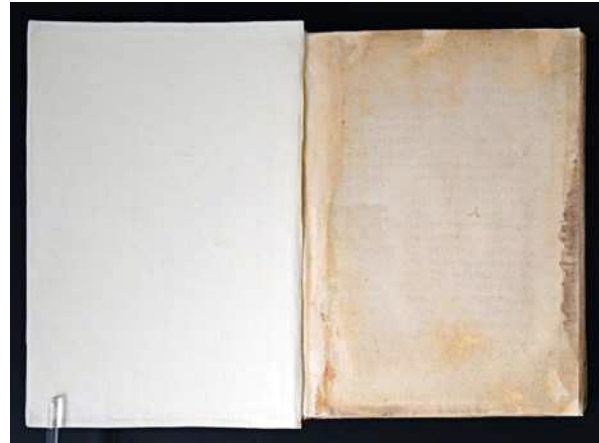

Konservasyon Sonrası

ARKA KAPAK İÇİ

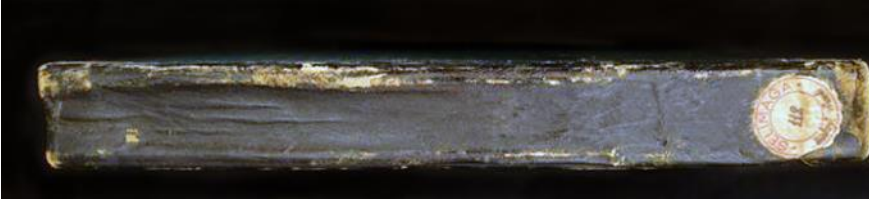

Konservasyon Öncesi

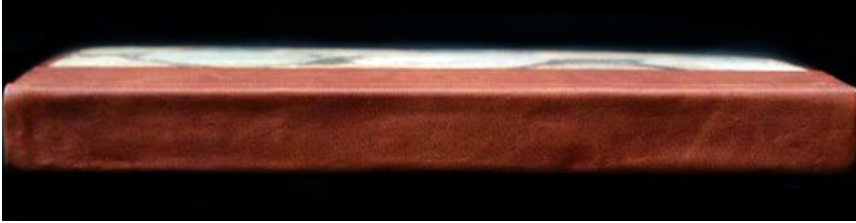

Konservasyon Sonrası

SIRT

Konservasyon Öncesi

Konservasyon Sonrası

ÖN KENAR

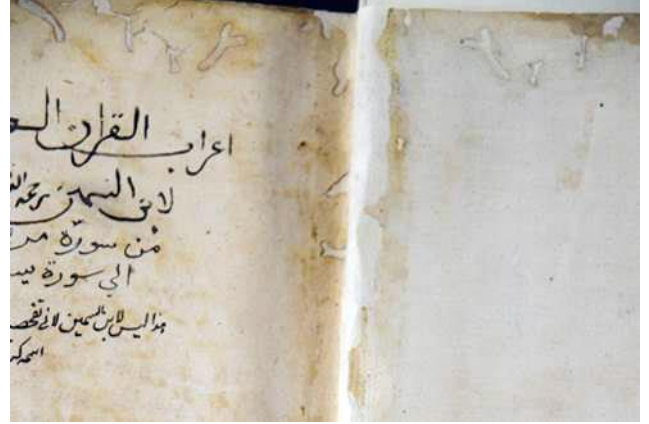
Konservasyon Öncesi

Konservasyon Sonrası

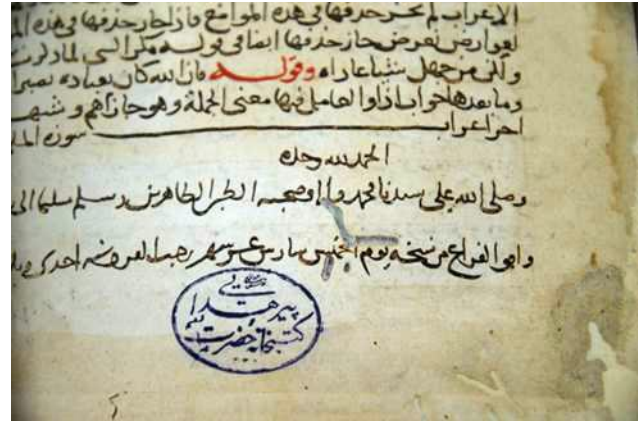
Konservasyon Öncesi

Konservasyon Sonrası

Konservasyon Öncesi

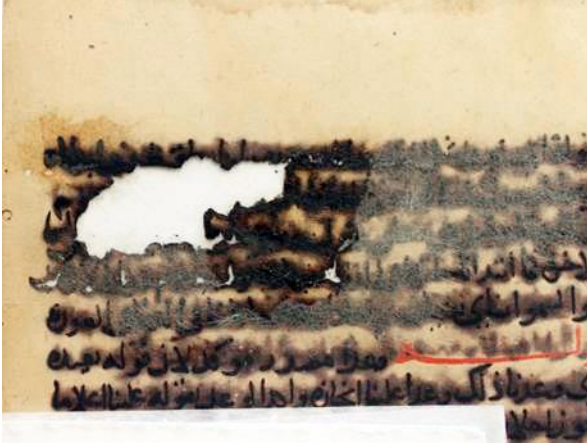
Konservasyon Sonrası

Konservasyon Öncesi

Konservasyon Sonrası

Konservasyon Öncesi

Konservasyon Sonrası

KONSERVASYON RAPORU ÖZETİ

Konservasyonu yapılan eserler, ameliyattan yeni çıkmış yaşlı hastalara benzer. Hassasiyetle ele alınmalı, sayfalar açılırken güç kullanılmamalı, incelenirken dikkat ve özen gösterilmelidir. Saklandıkları koşullar düzenli olarak takip edilmeli, eserler kendileri için özel olarak hazırlanmış olan kutular içinde muhafaza edilmelidir. Depolandıkları alanlar periyodik olarak temizlenmeli gün ışığından ve UV içeren aydınlatmalardan uzak tutulmalıdır.

Belgeleme fotoğrafları çekildi.	Eski onarım sırasında ebru cilt üzerine kaplanmış olan cilt bezi %2 lik metil selüloz ile nemlendirilerek mekanik olarak çıkartıldı.
Belgelme formu dolduruldu.	Çıkan ebru kapakların silgi ile temizliği yapıldı.
Metin kısmı ile cildi birbirinden ayırdı.	Kapakların uygun renkte boyanan ve kısmen tıraşlanan sırt derisi ile birleştirilmesi sağlandı.
Konservak ve silgi ile kuru temizliği yapıldı.	Metin kısmı ile cilt birleştirildi.
Mirekkep korozyonu olan ve gerekli görülen sayfalara 2 gramlık japon kağıdı ve %4 lük klucel ile sağlamlaştırma işlemi uygulandı	Uygun renkte ve kalınlıktaki japon kağıdı ile yan kağıtlar eklendi.
14 mikron kalınlığında, uygun renkte akrelik boya ile boyanan japon kağıdı ile böcek yeniği tamamlamaları yapıldı.	Rötuş işlemleri tamamlandı.
Gerekli olan sayfaların sırtlarında bulunan eski onarımlar çıkartılarak yenilendi.	Eserin tüm işlemleri tamamlandıktan sonra son hali fotoğraf ile belgelendi.
Katmanlarına ayrılan murakkalar nişasta ile yapıştırıldı	Asitsiz karton ile eserin ölçüsüne uygun koruyucu kutu hazırlandı.
Bağımsız kalan formların sırt dikişine ek ile dahil edildi.	
Sırt bezi yapıştırıldı	
Yastıkları yerleştirildi.	
Kolon dikişi	
Şirazesini örüldü	

KAYNAKLAR

- Günay Kut, Nimet Bayraktar (1984) Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İsmail E. Erünsal (2008) Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, TTK, Ankara.
- Ahmet Özel (2006) ‘‘Müntecebüddin el-Hemedani’’, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 32, s. 25-26.
- Abdülhamit Birışık (2000) ‘‘İ’rabu’l-Kur’an’’, TDV İslam Ansiklopedisi, c.22, s. 376-379.
- Nimet Bayraktar (2006) ‘‘Üsküdar Kütüphaneleri’’, Nimet Bayraktar’a Armağan,Haz. İrfan Dağdelen vd., Türk Kütüphaneciler Derneği, İstanbul, s. 241-163.
- Bruckle, I. ‘‘Remoistenable lining with methyl cellulose adhesive preparation,’’
- The Book and Paper Group Annual (Washington DC: American Institute for Conservation, 1996) 25-

KULLANILAN MALZEMELER

Malzemenin adı	Kullanılan oran	Kullanılma nedeni
Buğday nişastası	1/8	Katmanlara ayrılan murakkanın yapıştırılması, cilt işlemlerinde
Metil selüloz	%4 ve %2, 1	Mekanik temizlikte ve böcek yeniklerinin tamamlanmasında
Japon kağıdı	2 gr, 14 mikron	Mürekkep korozyonun önlenmesinde, tamamlamada
Akrilik boya		Tamamlama kâğıdının uygun renkte olması için
Metal kompleks analin deri boyası		Uygun renkte deri
Alkol		Dezenfeksiyon sırasında
Klucel - G	%4	Mürekkep korozyonu olan sayfaların sağlamlaştırılması